

Smaastykker.

1.

Statistiske Notitser fra Aarhus Raadstue-Arkiv.

Ved J. A. Fridericia.

Imellem de Raadstue-Arkiver i Provinserne, hvis Indhold ere blevne gjorte let tilgængelige ved Offentliggjørelse af Aktstykker, indtager Aarhus' en fremragende Plads, takket være Dr. Hübertz' Arbejder (Et Blik paa Staden Aarhus og dens almindelige Historie, Kbh., 1837. Aktstykker vedk. Staden og Stiftet Aarhus I—III, Kbh., 1845—46). Imidlertid er der, som denne Forfatter selv har bemærket¹⁾, endnu adskilligt nyt at hente derfra. Jeg benyttede derfor i denne Sommer en mig tilstaaet let Adgang til Arkivet til at foretage nogle Undersøgelser, som jeg navnlig rettede mod det statistiske Udbytte, der for den første Del af det 17. Aarhundredes Vedkommende kunde skaffes til Veje fra de bevarede Borgerskabsbøger, Skattelister og Toldregnskaber.

Af den gamle Borgerskabsbog, der omfatter Tiden fra 1471—1673, har Hübertz dels givet Uddrag dels sammendraget Tallene paa dem, der hvert Aar toge Borgerskab²⁾. Som Suplement hertil søgte jeg at komme til Klarhed over, hvorfra de Mænd stammede, som toge Borgerskab i Tiden fra

¹⁾ Aktstykker III, Forord S. VIII f.

²⁾ Aktstykker I, 236 ff. II, 328 ff. III, 408. Mine Tal afvige paa sine Steder noget, men ikke væsentlig fra Hübertz'.

1601 til 1660. Delt efter Tiaar viste Resultatet ved Opsummering sig at være følgende for Fødestedets Vedkommende:

	Aarhus.	Andre Kjøbst. i Dann.	Landsbyer i Dann.	Norge.	Udlandet.	Uden Angivelse af Fødested.	Ialt.
1601—10 . .	16	14	109	1	5	32	177
1611—20 . .	31	25	159	"	8	4	227
1621—30 . .	34	29	165	1	19	7	255
1631—40 . .	21	25	114	1	6	14	181
1641—50 . .	42	17	110	"	10	3	182
1651—60 . .	55(?)	28	105	1	6	8	203
Ialt . . .	199(?)	138	762	4	54	68	1225

Som det vil ses, er det ejendommeligste ved disse Tal, at kun en forholdsvis meget ringe Del af dem, der have taget Borgerskab, er født i selve Aarhus; den Tilvæxt i saa Henseende, der muligvis har fundet Sted i Tiaaret 1651—60, er endda usikker, idet der i flere af disse Aar imod Sædvane angives, at vedkommende vare Indvaanere i Aarhus, uden at man derfor kan være sikker paa, at de have været fødte der. Der har altsaa været en overordentlig stor Bevægelighed i Byens Befolkning¹⁾, idet det egentlige Borgerskab for en meget væsentlig Del er blevet sammensat ved Indvandring. Denne Ind-

¹⁾ Om et lignende Forhold i Horsens se Fabricius, Horsens Kjøbstads Beskrivelse og Hist. S. 444 f. I Ribe angiver Borgerskabsbogen ikke Ribe Borgersønner (Kinch, Ribe Bys Hist. og Beskrivelse II, 613). Et kongeligt Reskript af 7. Jan. 1575 havde ogsaa forbudt Magistraten i Odense at nøde Byens Borgersønner til at tage Borgerskab, da „det ingen Steds her udi Riget er sædvanligt, at Borgerbørn tage Borgerskab udi de Kjøbstæder, de ere fødte udi“ (Secher, Forordninger 1558—1660 I, 613), men i Aarhus maa det desuagtet have været Tilfældet i det 17. Aarh., dog have Borgersønner kun betalt en meget ringe Afgift, og det var uden Tvivl denne, som Striden havde drejet sig om i Odense.

vandring har til Dels, men kun i ringe Grad fundet Sted fra Udlandet og da for dettes Vedkommende overvejende fra Tyskland (10 fra Holsten og Hamborg, 37 fra det øvrige Tyskland; derimod kun 1 fra Bøhmen, 1 fra Nederlandene og 5 fra Skotland). Indenfor Danmark er det igjen Jylland (Nørre- og Sønderjylland), der stiller saa godt som det hele Kontingent, og naturligvis er det Egnen om Aarhus, hvorfra de fleste komme; fra Kjøbstæder udenfor Jylland er der kun kommet 18, fra Landsbyer udenfor Jylland 5 (3 fra Bleking, 1 fra Sjælland og 1 fra Laaland). Til Sammenligning med disse Forhold tog jeg saa (efter den nye Borgerskabsbog, der gaar fra 1674 til Nutiden) et Tiaar fra Midten af det 18. Aarhundrede. Det viste sig, at i Aarene 1750—59 havde 168 taget Borgerskab; heraf vare 61 fødte i Aarhus, 56 i Landsbyer i Jylland og 51 andetsteds. Antallet af hjemmefødte var altsaa steget, Indvandringen var aftagen, Stavnsbaandets Virkninger havde gjort sig gjældende, hvilket bl. a. ses deraf, at det hyppig angives, at vedkommende Bondekarl, der tog Borgerskab, havde forevist Pas fra sin Godsejer, men det havde dog ikke hindret en betydelig Flytning fra Landet til Kjøbstaden¹⁾.

En Undersøgelse af et Par af Listerne over de aarlige Skatter, som svaredes til Byen, gav til Resultat: 1619 et Mandtal paa 531; 1641 et Mandtal paa 559. Skattens laveste Sats (4 Sk.) betaltes 1619 af 146, 1641 af 65 (desuden betalte 2 2 Sk. hver); de højeste Satser (2½, 3 og 4 Mrk.) betaltes 1619 af 16, 1641 af 25²⁾. Det viser sig desuden, at Statsskatten, den saakaldte Unionsskat, 1641 er-

¹⁾ Frygt for Reklamationer af Bønderkarle kan maaske spores allerede 1608, naar det hedder: Anders Persen beviste med ærlig velbyrdig Mand Christen Munk til Gjessinggaard hans Pas at have tjent hannem vel, er med Vilje skilt fra hannem. — Erik Jensen født i Birkmose i Ulvborgherred erklærer ved sin Ed, at han ikke haver tjent nogen Herremand her i Danmark, men haver tjent mest paa Skrædderembede i Tyskland og udi Kjøbenhavn.

²⁾ Jvfr. for Ribes Vedkommende Kinch II, 607 ff. 712 f.

lagdes af flere end den kommunale Skat, nemlig af 645 og desuden af 47 Tjenestesvende og Tjenestedrenge.

9. Febr. 1639 udstedtes der et Kongebrev om, at der til Reparation af Aarhus' Havn maatte oppebæres en Hvidetold af alle ud- og indførte Varer; hver Udlænding skulde betale 2 Hvid af hver Sletdalers Værdi, hver Indlænding 1 Hvid¹⁾. Da der er opbevaret Regnskaber over denne Told for Aarene 1639—44, 1646—47 og 1653—60, er det muligt igjennem dem at komme til Klarhed over hele Ud- og Indførselen ad Søvejen fra og til Aarhus. Jeg gennemgik derfor Regnskabet for 1655.

Udførselen stillede sig for Hovedposternes Vedkommende saaledes:

	Tdr. Rug.	Tdr. Byg og Malt.	Tdr. Havre.	Tdr. Mel.	Tdr. Havregr.	Tdr. Boghvedegryn.	Tdr. Ærter.	Flæsk.		Fjer.	Huder og Skind.	
	Lpd.	Sider.	Deger.	Sukr.								
Til Norge .	5769	13818	296	635	336	157	184	2237	"	"	"	"
Til Holland	2066	4928	"	3	"	8	"	750	"	35000	"	"
Til Lybek .	"	106	2055	"	4	26	"	216	"	175000	1366	5
Til Steder i Danmark .	1079	157	732	15	"	11	"	50	44	"	"	1
Ialt . . .	8914	19009	3083	653	340	202	184	3253	44	210000	1366	6

Af de andre Udførselsposter skal kun mærkes: Talg: 13 Skpd. 14 Lpd. til Lybek; Svinebørster: 1 Fad til Norge og 3¹/₂ Td. til Lybek; Æbler: 10 Tdr. til Holland og 65 Tdr. til Norge; Smør: c. 45 Tdr., hvoraf næsten alt til Lybek; Vox: 24 Skpd. 10 Lpd. til Lybek; grovt Lærred: 316 Alen til Norge; Uldstrømper og Træsko til Værdi af 224 Rdl. til Danmark; Talerkener: 20 Dusin til Danmark.

¹⁾ Aktstykker II, 75.

Af Indførselsartiklerne mærkes følgende:

Spansk Salt: 123 Tdr. fra Norge, 203 Tdr. fra Holland, 20 Tdr. fra Lybek; Fransk Salt: 27 Tdr. fra Norge, 560 Tdr. fra Holland; Lyneborger Salt: 178 Tdr. fra Lybek; Hvede: 284 Tdr. fra Danmark; Fransk Vin: 47 Oxehoveder 4 Amer fra Holland; Rhinsk Vin: 8 Amer fra Danmark; Humle: 20 Skpd. fra Holland, 813 Tdr. fra Lybek; Brændevin: 3 Anker fra Holland; Torsk: 611 Tdr. fra Norge, 69 Tdr. fra Danmark; tørret Fisk: 71 Tdr. fra Norge, 9 Tdr. fra Danmark; Sild: 84 Tdr. fra Norge, 145 Tdr. fra Holland; Tobak: 385 Pd. fra Holland, 1 Td. fra Lybek; Valnødder: 3000 fra Holland; Kringler og Tvebakker: 19 Tdr. fra Lybek; Golstroj (?): 4000 fra Holland; Klæde: 36 Stykker og desuden for 576 Rdl. fra Lybek; Bommesi: 14 Stykker fra Lybek; Hamp: 303 Lpd. fra Lybek; Bord, Deler, Lægter og Bjelker: 9188 fra Norge, 346 fra Danmark; Træer: 146 Tylvter og 271 Alen fra Norge; Tagsten: 4500 fra Holland; Mursten: 800 fra Norge, 5000 fra Danmark; Tjære: 21 Tdr. fra Norge, 137 Tdr. fra Lybek; Rav: 50 Pd. fra Norge; Jern: 8 Skpd. fra Norge, 128 Skpd. fra Lybek, 50 Skpd. fra Danmark; Staal: 8 Fade fra Lybek; Vinduesglas: 2 Kister fra Lybek; Drikkeglas: 7 Tdr. fra Lybek; Kramvarer: for 409 Rdl. fra Holland, for 5551 Rdl. fra Lybek; desuden en Mængde Specerier og 70 smaa Messingkjedler fra Lybek samt 2 Ligstene og 1 Kiste med Spejle, Syskrin og Klædebørster fra Holland.

En Sammentælling af den til Tolderne opgivne Værdi af de enkelte Varer giver for Udførselen c. 23700 Rdl., for Indførselen c. 20330 Rdl.